

УДК 316.334.4:340.1

Сергій Миколайович БОРТНИК,

*проректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6994-6086>

ДЕФОРМАЦІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЯК ЧИННИК ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Розглянуто види деформації правосвідомості особистості, що виступають чинниками делінквентності на сучасному етапі розвитку України.

Ключові слова: деформація, правосвідомість, делінквентна поведінка.

Проблема зростання делінквентної поведінки особистості завжди вважалась однією з найбільш соціально значущих. Особливої актуальності вона набуває в періоди політичних, економічних і соціальних криз суспільства. У зв'язку із цим велику роль відіграють процеси формування правової культури суспільства, правової соціалізації та правової свідомості особистості. На сучасному етапі розвитку нашої держави перед суспільством постають нові виклики, які впливають, і не завжди позитивно, на процес формування правосвідомості саме молодого покоління, адже саме правосвідомість молоді значною мірою впливає на формування демократичної, правової держави і відповідального суспільства. Тому варто зупинитися на проблемі деформації правосвідомості особистості як чиннику делінквентної (протиправної) поведінки.

Формування правосвідомості особистості детально досліджено науковцями в галузях соціології, педагогіки, права, психології, філософії. Фахівці трактують правосвідомість так:

– «Правосвідомість – це специфічна форма суспільної свідомості, система відображення правової дійсності в поглядах, теоріях,

концепціях, почуттях, уявленнях людей про право, його місце та роль щодо забезпечення свободи особи та інших загальнолюдських цінностей» [1, с. 164];

– «Правова свідомість – це засвоєна суб'єктом система знань, що відбивають прийнятий у даному суспільстві правопорядок, яка виступає підставою самоорганізації соціально-нормативної поведінки» [2, с. 75].

Тобто це система певних уявлень, настановлень, поглядів, знань, поведінки суб'єкта, що співпадають із нормами чинного законодавства.

Правова свідомість має складну структуру, і науковці по-різному виокремлюють її складові. Так, дослідники виокремлюють:

– загальне сприйняття права особистістю; оцінку правових реалій; вольове ставлення до права (Н. Волковицька);

– ставлення до правових норм, знання права, спонукання до виконання законів і норм права (Р. Ромашов);

– правові погляди, принципи, вимоги, що формують правову ідеологію суспільства та цінності права, настрої, побажання і переживання суспільства, що складають правову психологію (А. Гречин);

– сукупність знань про право і правову діяльність та емоції, орієнтації, установки, які виникають у зв'язку із правовою (протиправною) поведінкою людей, діяльністю правоохоронних органів (В. Суслов).

Таким чином, у структурі правосвідомості більшість учених убачають дві складові – правову ідеологію та правову психологію правосвідомості особистості.

Розрізняють декілька видів правосвідомості. Виокремлюючи суспільну правосвідомість як прийняття більшістю громадян соціально-правових норм даного суспільства й індивідуальну правосвідомість як систему правових понять і уявлень конкретної людини, науковці зауважують, що формування правосвідомості має складний шлях через різноманітні взаємодії із законами й суспільством та досвід кожної людини [2]. При цьому ступінь сформованості правосвідомості може бути різний.

Найпростіша класифікація за рівнями сформованості правосвідомості: високий, середній і низький. Коли людина приймає норми і цінності права та діє відповідно до них, має розвинений самоконтроль поведінки і може дотримуватися правових норм і закону самостійно, – це високий рівень. Коли людина приймає норми права, діє відповідно до його вимог, але під соціальним контролем, за допомогою регулюючих санкцій, – це середній рівень. Не приймаючи правові норми і цінності, виявляючи делінквентну поведінку, людина демонструє низький рівень сформованості правосвідомості.

Етапи, рівні, компоненти – все це вказує на складність процесу формування правосвідомості. До того ж на кожному етапі діє низка чинників (біологічних, соціальних, індивідуальних), які можуть спонукати її деформацію.

Узагальнюючи низку визначень, констатуємо, що деформація правосвідомості – це зміна, дефективність, викривлення певних ідей, уявлень, поглядів, знань, почуттів, переживань, емоцій щодо реально діючих правових норм і законів плюс негативне ставлення до діючого права, законності та правопорядку [1, 3].

Існують такі форми деформації правосвідомості: правовий інфантизм, правовий ідеалізм, правовий дилетантизм, правовий нігілізм, правовий тоталітаризм тощо. Та найбільше дефекти правосвідомості виявляються в поведінці та вчинках суб'єкта, а саме під час учинення правопорушень, у свідомій злочинній поведінці.

Перш ніж деформуватися, правосвідомість особистості проходить декілька стадій. На першій стадії суб'єкт переживає труднощі у сприйнятті старих і нових норм і стереотипів поведінки. Деформації зазнає пізнавально-когнітивна функція правосвідомості. Інакше кажучи, виявлення, сприйняття та розуміння того, що являє собою чинне право, подальше осмислення різних правових явищ, пізнання правової дійсності спотворюються. Слід зазначити, що можна володіти правовими знаннями, але через деформацію не користуватися цими знаннями.

На другій стадії, прагнучи позбавитися психоемоційного напруження від неузгодженості «старої» норми з «ноюю», в суб'єкта деформується оцінна функція правосвідомості. Тобто в людини виникає на розумовому й емоційному рівнях оціночне (негативне, позитивне або нейтральне) ставлення до різних явищ і процесів правового життя.

На третій стадії деформації правосвідомості порушується система мотивів, ціннісних орієнтацій, правових установок, які реалізують її регулятивну функцію. Таким чином порушується універсальний контроль за поведінкою людини, що й призводить до делінквентної поведінки особистості.

Суттєвими причинами існування деформацій правосвідомості в сучасній молоді є: соціально-економічна криза в державі; поява нових цінностей та їх неузгодженість з існуючими; поширення злочинності; розповсюдження таких видів злочинів, як тероризм, масове захоплення заручників, торгівля людьми, замовні убивства, багатомільйонні шахрайства, корупція, та їх сприйняття як повсякденних, звичних подій життя тощо.

Виходячи з цього, необхідно зазначити, що нагальним питанням залишається реалізація заходів із підвищення рівня юридичної

освіти громадян, яка може підвищити рівень правосвідомості суспільства і поліпшити якість його життя.

Список бібліографічних посилань

1. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність : монографія. Харків : Право, 2008. 288 с.
2. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. ; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
3. Юридична психологія : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Майдан, 2018. 684 с.

Отримано 09.03.2021